

KRUPPA TAMÁS

GERMANICO MALASPINA PÁPAI NUNCIUS ERDÉLYI MISSZIÓJA 1599-BEN

■ Az alábbiakban az erdélyi történelem egy rövid, de annál fontosabb epizódjáról, Germanico Malaspina pápai követ erdélyi missziójáról lesz szó, amely a fejedelemség kora újkori diplomáciai kapcsolatainak egy speciális területét, a Szentszékkal kialakított – és egy időben szorosan fenntartott – kapcsolatát érinti. Ennek a Vatikáni Apostoli Levéltárban őrzött igen gazdag, és bár jelentős részben kiadott, mégis máig kevés figyelemre méltatott¹ forrásanyagát fogom vallatóra. Ám előtte bevezetésként okvetlenül fel kell vázolni az előzményeket, az 1593-ban hivatalosan is kitörő tizenöt éves háborút közvetlenül megelőző eseményeket, valamint röviden áttekinteni a Malaspinát megelőző erdélyi pápai követ, Alfonso Visconti tevékenységét.

Erdély a törökellenes háborúban

■ Az 1591-ben határ menti kisháborúként elkezdődő, majd nagy konfliktussá terebélyesedő, tizenöt éves háború új politikai helyzetet teremtett. A hosszú és véres perzsa háborút befejező Porta a gazdasági nehézségek, valamint a lázadó katonaság elégedetlenségének leszerelése végett új, ezúttal nyugati irányú háború elindításáról döntött. A két lehetséges forgatókönyv, azaz egy Spanyolország

Az erdélyi misszió kudarcra végződött, ám ez a negatív végeredmény egyúttal rávilágít arra az első látásra talán meglepőnek tűnő tényre, hogy a szentszéki diplomácia mennyire kreatívan és autonóm módon lépett fel.

Készült az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH) keretében a TKI támogatásával.

és az Itáliai-félsziget elleni alapvetően tengeri háború vagy egy Magyarország, pontosabban a Habsburg Birodalom által birtokolt Magyar Királyság elleni háború között rövid hezitálás után az utóbbi mellett döntött. Ez az egyébként a magyarokat, illetve az erdélyieket különösen nem szívlelő Szinán nagyvezír személyes sikerét jelentette. A nagyvezír 1594-ben felmentette a keresztény erők által ostromolt Esztergom várát, majd elfoglalta a Bécs kapujának számító Győrt. A hadi siker óriási megdöbbenést keltett Nyugaton. A kudarc hatására az 1592-ben a trónra lépő VIII. Kelemen pápa, aki szívügyének tekintette a törökök elleni harcot, valamint kiűzésüket Európából, 1595-ben egy egész hadsereget küldött a magyarországi harctérre. Ehhez az alapvetően katonai jellegű döntéshez párosult egy diplomáciai is: a pápa a protestáns többségű Erdélyi Fejedelemségbe pápai követet, nunciust mentesített. Alfonso Viscontinak az ország ifjú urát, a katolikus Báthory Zsigmondot rá kellett vennie a háborúba való belépésre a keresztények oldalán.

A háború belpolitikai válsághelyzetet idézett elő a fejedelemségben. Az erdélyi rendek többsége a háború ellen foglalt állást, míg kisebbik része, főleg a Báthory István vitézi iskolájában tapasztalatot szerző katonák a törökellenes erőkhöz való csatlakozás mellett törtek lándzsát. Ugyanez a megosztottság jellemezte az erdélyi elitet is: az előző csoportosulást hagyományos módon béke- vagy törökös pártnak hívták, míg a másikat háború- vagy néha németes pártnak.

A békepárt legismertebb tagja Kovacsóczy Farkas kancellár volt, aki mellett a Báthory-rokonság egy része is felsorakozott. A háborús párt legismertebb tagja, természetesen Zsigmondot leszámítva, Bocskai István volt. A követendő politika miatt fellépő feszültségek 1594 nyarának végén tragikus eseményekhez vezettek: a háborús párt Zsigmond támogatásával és Bocskai vezetésével leszámolt a portai orientációt továbbra is követni szándékozó békepárttal. A kivégzések nem kímélték a Báthory-családot sem, Boldizsárt, Zsigmond egyik unokatestvérét a börtönben megfojtották.² Nem sokkal később érkezett a fejedelemségbe a már említett Visconti nuncius. Az akadályok tehát elhárultak, a fejedelemség pedig ifjú és ambiciózus urával együtt csatlakozott az oszmánellenes szövethez. II. Rudolf császárral kötött szövetséget dinasztikus házasság is megpecsételte: a Habsburgok grazi vagy stájer ágából származó Mária Krisztiernát feleségül adták Báthory Zsigmondhoz.³ Az oszmánellenes koalíció legnagyobb sikerét 1595-ben aratta, amikor a császári és pápai csapatoknak a nyár folyamán sikerült bevenniük Esztergomot, ősszel pedig az erdélyi-havasalföldi hadsereg Gyurgyevónál vereséget mért Szinán nagyvezír visszavonulóban lévő csapataira.

A keresztény sikerek hatására az új szultán, III. Mohamed úgy döntött, hogy az oszmán fegyvereken az előző évben esett csorbát ki kell köszörsülni. Azzal a céllal vonult Magyarországra, hogy egyrészt leválassza hűtlen vazallusát, az Erdélyi Fejedelemséget a császár és a pápa alkotta koalícióról, másrészt, hogy egy nagy mezei csatában pontot tegyen a háború végére. Ez utóbira 1596. október 26–28. között Mezőkeresztes mellett kerül sor. A csata, amely a háború egyetlen nagy nyílt mezei összecsapása volt, oszmán győzelemmel végződött, de a korábban megszokottól eltérően nem hozta el a békét. A háború folytatódott.⁴

A mezőkeresztesi vereség, valamint, hogy Báthory nem kapta meg a fenntebb említett szerződésben kikötött anyagi és katonai segítséget, válságot idézett elő: jóllehet a békepárti hangokat a kivégzésekkel sikerült elfojtani, az ingatag és határozatlan jellemű Báthory Zsigmond úgy döntött, hogy lemond a trónjáról, és a szerződésnek megfelelően átadja a császárnak. A lemondás, amelynek okai között meg kell említenünk sikertelen házasságát, valamint, hogy a Moldvába az erdélyi sereg távollétében betörő lengyel csapatok megölték az erdélyi orientációt követő Ștefan Răzvan vajdát, akit Báthory ültetett a trónra. A hosszas tárgyalások eredménye az 1597. december 23-án aláírt egyezményben öltött testet.⁵

A pápaság számára rendkívül fontos volt, hogy a fejedelemség Báthory lemondása után tovább harcoljon, ezért Zsigmond gyóntatóját és diplomatáját, Alphonso Carrillót Spanyolországba küldte anyagi segítség kieszközlése céljából, illetve utasítást adtak az 1596 óta Lengyelországban tartózkodó Enrico Caetani pápai legátusnak, hogy tegyen újabb erőfeszítéseket a lengyeleknek a törökellenes háborúba való bevonására.⁶

A Szentszéknek minden oka megvolt a sietségre és az aggodalomra, Báthory lépése ugyanis radikálisan új helyzetet teremtett: 1598 nyarán császári biztosok érkeztek Erdélybe azzal a céllal, hogy felmérjék a tartományt, és előkészítsék az Erdély kormányzására kiszemelt Habsburg Miksa főherceg számára a terepet.⁷ Erdély bekebelezése a császári kormányzat által sértette a Báthory-család érdekeit, akiket az 1594. évi leszámolások után kötött Habsburg–Báthory-szerződéssel kismizmiztek a hatalomból. István és András, a két életben maradt testvér Lengyelországba menekültek Jan Zamoyski lengyel főkancellár védőszárnyai alá, és onnan szövögették a terveket a hazatérésre.⁸ A már említett Caetaninak, illetve az akkor még lengyelországi nuncius Malaspinának ennek figyelembevételével kellett képviselnie Róma háborús politikáját.

1598 nyarán azonban a fejedelemségből néhány hónappal korábban eltávozó Báthory Zsigmond váratlanul visszatért elhagyott országába. Az erdélyiek örömmel fogadták, ugyanis távozása egyet jelentett azzal, mint említettem, hogy az ország Habsburg-protectorátus alá kerül, amelyet egyáltalán nem akartak. Zsigmond azonban, miután újabb tárgyalásokat kezdett a császári udvarral lemondása ügyében, titokban egyezséget kötött unokatestvéreivel, amelynek értelmében András 1599. március 27-én mindenki meglepetésére utódának jelölte.⁹ Ezzel tulajdonképpen mindenkit becsapott: a Habsburg-udvart, amely azt hitte, sikerült megegyezniük, illetve az erdélyieket, akiket forrásaink szerint szintén villámcsapásként ért a bíboros hatalomra lépte. Az események hatására a szintén meglepődött Szentszék úgy döntött, hogy hat hosszú év után sürgősen hazarendeli Rómába lengyelországi nunciust, Germanico Malaspinát, és ezzel egy időben befejezte nunciusi megbízatását Erdélyben Alfonso Visconti is.

Új nuncius Erdélyben

■ A pápai követek visszahívása azt jelezte, hogy Rómában igen komolynak, sőt súlyosnak ítélték meg a kialakult helyzetet. A nunciusi megbízás általá-

ban 2-3 évre szól, ebben egyébként megegyezett a velencei követek megbízatásának időtartalmával, tehát kijelenthetjük, hogy Malaspina a háború jelentette rendkívüli helyzet miatt tartózkodott az átlagosnál jóval hosszabb ideig lengyelországi állomáshelyén. A Rómába jelentéstételre hazarendelt nuncius meghallgatása után új megbízatást kapott, ami egyértelműen jelzi, hogy az erdélyi probléma megoldásában nélkülözhetetlennek tartották. Malaspina először Ferrarában találkozott a pápával, akinek részletes tájékoztatást adott a helyzetről. Utána egy rövid időre hazautazott, hogy egyházmegyéje ügyeit intézze. Nem sokkal később útnak indult Bécs és Prága érintésével Erdélybe.

Az új megbízatás természetesen azt is jelentette, hogy a követ új instrukciót, követi utasítást kapott. Tanulságos szemügyre venni ezt a szöveget: első kiadója, Veress Endre felhívja a figyelmet, hogy a pápa saját kezűleg javított rajta, mivel követe küldetését személyes ügynek is tekintette. Ha pedig beleolvassuk a Malaspina számára még lengyelországi megbízatása alkalmából 1591-ben készült instrukcióba,¹⁰ választ kapunk arra is, hogy nyolc évvel később miért ragaszkodtak Rómában éppen az ő személyéhez? Jól ismerte ugyanis a Báthory-család tagjait, különösen Andrást, aki Lengyelországban nevelkedett, két ízben is járt követségben Rómában, és aki testvére kivégzése után Lengyelországban szövögette a visszatérés tervét. A pápa arra számított, hogy a bíboros személye által sikerül a fejedelemséget bent tartani a törökellenes koalícióban. Kétségtelenül számított a császár ellenvetéseire is, hisz II. Rudolf az 1595. évi szerződésre hivatkozva magának követelte az országot, amelyet oly sok idő eltelté után egyesíteni kívánt a Magyar Királyságnak a Habsburgok alatt maradó részeivel. Ezért nem volt hajlandó elfogadni Andrást fejedelemnek.¹¹ VIII. Kelemen azonban úgy vélte, sikerül tető alá hozni egy olyan megegyezést, amely mindkét felet kielégíti. Az instrukció elkészítésénél figyelembe vették Malaspina hosszú diplomáciai tapasztalatából származó megjegyzéseit és észrevételeit.

A leendő erdélyi nuncius betérjesszett javaslataiból jól látszik, hogy küldetése során majdnem ugyanazokat az ügyeket kellett megoldania, amelyekkel lengyelországi követsége során is küszködött, ráadásul nem túlságosan nagy sikerrel.¹² A Szentszéknek is komoly aggodalmai voltak, mégis, az instrukció szövege elárulja, hogy Róma nem illúziókat kergetett, hanem a lehetőségek igen gondos mérlegelésével döntött erről a kockázatos küldetésről. A pápai udvarban nemcsak azzal voltak tisztában, hogy a császár már 1595 óta béketárgyalásokat folytatott a Portával,¹³ hanem azzal is, hogy a háború befejezése korántsem olyan egyszerű, ahogyan akár a békepártiak az udvarban, akár az erdélyi rendek a fejedelemségben azt elképzelték. A császár ugyanis nem volt olyan gyenge, hogy bármilyen feltételen kapva kapjon, az oszmán fél pedig nem volt olyan erős, hogy olyan feltételeket kényszerítsen ki, amelyeket a béketárgyalások során akart: például az elveszett, illetve visszafoglalt területei visszaszolgáltatását saját szerzeményei megtartása mellett. A pápa ezért időt akart nyerni, hogy kiszélesítse a mozgásterét, ezt pedig a leginkább egy Báthory–Habsburg dinasztikus alapon nyugvó szövetség, azaz az 1595. évi alaphoz való visszatérés szolgálta volna. Ennek fényében értelmezendők az instrukció sorai, amelynek már az első mondatja leszö-

gezi: „arról van szó, hogy ebben a végső szükségben és veszélyben megtartuk azt az igen fontos tartományt”.¹⁴

A nunciusnak meg kellett győznie a bíborost, hogy jövője a törökkel való szakítástól és a császárral való szövetségtől függ. Az erdélyi diplomácia ugyanis még a legsúlyosabb harcok idején sem szakította meg teljes mértékben a diplomáciai kapcsolatokat a Portával.¹⁵ Ezek természetesen megerősödtek Zsigmond távoztával, és új lendületet kaptak András hatalomra lépésével. Az instrukció szerint bármilyen békét is köt a császár és a szultán, Erdély mindenképpen ki lesz téve akár az egyik, akár a másik fél kényekedvének. Ez a veszély kétségtelenül kisebb, ha folytatódik a háború.¹⁶ A követi utasítás legfontosabb mondatát a szöveg végén találjuk: „A bíboroshoz indított követséggel a mi urunk [ti. a pápa] legfőbb célja Ófelsége szolgálata, akinek egy olyan hatalmas ellenséggel szemben arra kellene törekednie, hogy annak ne nőjön tovább a hatalma, ahogyan megnőne ha megszerezné Erdélyt, és hogy a tartomány fölötti uralom megszerzése, akárki is van most ott, nem lesz könnyű Ófelségének, mivel nincs béke Magyarországon.”¹⁷ Ezt a mondatot többféleképpen lehetett értelmezni, látni fogjuk, hogy így is történt...

Az erdélyi misszió

■ Malaspina erdélyi útjának megkezdése előtt Bécsben hosszas tárgyalásokat folytatott a magyarországi és erdélyi ügyeket is intéző Mátyás főherceggel és tanácsosaival. Ezeken a nuncius az utasításában foglaltakhoz hűen tolmácsolta a Szentszék óhaját, hogy Andrást hagyják meg a fejedelemség trónján, ez szolgálja ugyanis a leginkább a kereszténység érdekeit. Habsburg-családtag trónra emelése viszont a lehető legrosszabb megoldás lenne. Ennek tudomásulvétele esetén van csak értelme erdélyi missziójának. A császári udvar végül kelleetlenül engedett a kérésnek, csak hogy közben titokban Mihály vajdát felkészítették a fegyveres intervencióra. Ami azt jelentette, hogy Prágában és Bécsben eleve kizárták annak a lehetőségét, hogy Andrást meghagyják a fejedelemség trónján, és csupán időt akartak nyerni. Ez a pápa kérésének nyílt és egyértelmű semmibevétele volt: súlyos döntés, különösen, hogy tőle további pénzsegélyeket vártak. Nem véletlen, hogy a tervről a bécsi tárgyalások folyamán mélyen hallgattak. Úgy tűnik, hogy a pápai diplomácia ennek ellenére valamit megsejtett Mihály készülődéséből, egyértelmű bizonyítékai azonban nem voltak, vagy csak nem akarta túlfeszíteni a húrt a császári udvarral.

Malaspina augusztus derekán ért a fejedelemségbe, és már első levelében hírt adott az erdélyi–török tárgyalások berekesztéséről. Báthory magyar nyelvű levelében közölte Ibrahim pasával, hogy elfogadhatatlanok a beterjesztett békefeltételek. Elképzelhető, hogy ezt éppen azért időzítették augusztus 14-re, hogy a közben megérkező nunciusnak egyértelmű és erős jelzést küldjenek a császárral való megegyezést illető szándék komolyságáról.¹⁸ Ez igen fontos hír volt, mivel Rómában is tisztában voltak azzal, hogy a császár és a szultán közötti megegyezés egyik legfőbb akadálya éppen az erdélyi kérdés. Ezért szerette volna elérni a Szentszék, hogy Mária Krisztiánát, Báthory

Zsigmond elvált feleségét adják hozzá Andráshoz, ami által legitimálták volna Habsburg-szempontról is, és garantálták volna a fejedelemség Habsburg- és pápabarát politikai orientációját is. A terv a kiszemelt feleség és az udvar merev elutasításába ütközött.

A helyzetet bonyolította, hogy a kardinális tárgyalási pozíciójának erősítése céljából nemcsak a Portával folytatott tárgyalásait lebegtette meg, hanem azt is megpróbálta elhithetni, hogy maga mögött tudhatja III. Zsigmond lengyel király támogatását. A támaszt valójában nem a svéd trónjának visszaszerzésével foglalatostkodó király, hanem mindenható kancellárja, Zamoyski jelentette, akinek volt egy terve. Malaspina a következőket írja erről: „... [Báthory] Zsigmond nemcsak betagozta a tartományt a Magyar Királyságba, amelynek ura a császár, hanem az Ausztriai Háznak adományozta, úgyhogy a népének nagy nehézségekbe ütközött az elszakadás. És hogy ha a török, amely le van kötve egy nagy háborúban, befejezné azt, hogy minden erejével a tartomány ellen forduljon, ez esetben a vállalkozás nehézségén túl a lengyelekkel is számolnia kell. Az új fejedelem és a rendek ugyanis újra el akarják szakítani az országot az Ausztriai Háztól, hogy a lengyel királyságba tagozzák, amivel a szultán nagyot nyerve biztosítaná érdekeit, mivel a tartomány az ő természetes ellenségétől elszakadva olyan baráti országhoz csatlakozna, mint amilyen a lengyel királyság.”¹⁹

Malaspina lengyelországi nunciatúrájának köszönhetően elsőrendű információkkal rendelkezett a lengyel aspirációkról, jól ismerte Báthory Andrást, nem utolsósorban pedig még korábbi, a lengyelországi előtti prágai nunciusi működése folytán a császári udvarról is pontos információkkal rendelkezett. Éppen ezért nem értette, hogy valójában mire számítanak András, illetve az erdélyiek? Szeptember 7-ei levelében hangot is adott ennek: András talán azt akarja, hogy a császár vágjon jó képet ahhoz, hogy nem kapja meg Husztot, Váradot, nyelje le, hogy békét köt a törökkel, a pápa ugyanakkor vegye oltalmába, győzze meg a császárt, hogy az ne lépjen, holott tudván tudja, hogy a császárnak megvannak a kellő fegyveres eszközei arra, hogy felhasználja ellene? És ha ez mégsem sikerülne, megtarthassa bíborosi méltóságát természetesen egyházi jövedelmeivel együtt. *Cosa vana*, hiábavaló dolog olvashatjuk a sommás ítéletet.²⁰ A nuncius kezdte elveszíteni a türelmét: sejtette, hogy András végső ajánlata, amelyet el szándékozott juttatni az udvarba, a legkevésbé sem lesz elfogadható. Ezért, hogy ennek elejét vegye, megpróbálta tisztázni, hogy mit várnak el Rómában és Prágában a fejedelemtől. András, háta mögött a fejedelmi tanács és a nemesség felhatalmazásával, azt válaszolta, hogy a legjobb megoldás, ha a fejedelemség egyszerre szövetkezik a császárral és a törökkel. Vagyis a fejedelem és a rendek nem akarták elkötelezni magukat egyértelműen a császár oldalán.²¹

A lengyel–erdélyi „reménysugár”

■ Mi lehetett az oka ennek a magabiztosságnak? Malaspinát erősen foglalkoztatta a dolog: végül arra jutott, hogy az erdélyiek a lengyelekben reménykednek. A lengyelországi követségbe elküldött Kakas István ugyanis azt az üzenetet hozta magával, hogy „Lengyelország felséges királya feleségül

óhajtja adni testvérét ehhez az úrhoz, gazdag jövedelmet ígérve István úrnak, a bíboros testvérenek, és idővel világi és egyházi méltóságot is, ha Őuraságának utódai lennének.” Ezt az értesülést megismétli a levél végén: „...nagy szükség volna rá, hogy feleséget adjanak ennek az úrnak, mert különben a lengyelek fogják megházasítani”.²²

Szeptember közepére világhosszá vált, hogy Gyulafehérváron egy egészen érdekes, elemeiben nem új, de összképében mégis csak új elképzelés fogalmazódott meg. Ez Erdélynek a császártól, illetve a szultántól való függetlenségben öltött volna testet, amelyet a lengyel királyság garantált volna.²³ Előképe minden bizonnyal Báthory István lengyel királysága volt, amikor a két ország kvázi perszonálunióba került egymással. Báthory ugyan megválasztása után a Porta követelésére formálisan lemondott az erdélyi vajdaságról, de mindenki tisztában volt azzal, hogy a hatalmat ő, és nem testvére, Kristóf, illetve annak halála után a gyermek Zsigmond tartja a kezében.

A Malaspina jelentéseiben felvázolt lengyel–erdélyi kooperáció mögött egészen bizonyosan István király kreatúrája, Zamoyski főkancellár, a lengyelországi Báthory-párt feje állt, akinek a tudta és támogatása nélkül aligha tudott volna trónra lépni Báthory András.²⁴ Ennek fényében talán nem kell csodálkoznunk azon, hogy az erdélyi ajánlat finoman szólva nem találkozott a császári udvar tetszésével. A Zamoyski által inspirált elképzeléssel a legnagyobb probléma az volt, hogy a forrásokból kikövetkeztethetően annak megvalósítását pusztán a diplomácia eszköztárát alkalmazva vélték megvalósíthatónak. A keretet és az alkalmat a lengyel–török béke meghosszabbítását célzó tárgyalások adták.²⁵ Vagyis az oszmán béke nyújtotta biztonságot, és persze a tatár támogatást felhasználva próbálta megvalósítani ezt koncepciót a lengyel diplomácia a háború kellős közepén. Felmerülhet a kérdés, hogy miért avatkoztak be a háborúba, ráadásul a török oldalán, akikben jó okuk volt nem megbízni? Ennek egyik oka az lehetett, hogy Zamoyski, aki egyébként gyűlölte a Habsburgokat, attól tartott, hogy Lengyelország III. Zsigmond Habsburg házasságai miatt belekeveredik a háborúba. Ezért ennek elébe ment, és hallgatólagos támogatást nyújtva hatalomra juttatta a Porta által is megfelelő jelöltnek ítélt Báthory Andrást. Ezzel egy időben megpróbálta kiszorítani a Habsburgokat, és kiterjeszteni a lengyel érdekszférát Moldova után Erdélyre, sőt a Havasalföldre. Másrészt a nunciusoknak a pápai államtitkársággal folytatott levelezése alapján úgy tűnik, hogy VIII. Kelemen a császár ellenében inkább a lengyel és az erdélyi szempontokat vette figyelembe. Ami Zamoyski előtt természetesen nem maradt titok. Fentebb láttuk, hogy a pápai diplomácia a realitásokkal számolva megpróbálta elérni, hogy hagyják meg Báthory Andrást a trónon, adják hozzá Mária Krisztiennát, akinek a választás többek közt emiatt feltűnően gyorsan elintézték Rómában.²⁶ Azt se feledjük, hogy a pápai diplomácia nunciusai és legátusa útján 1597-ig igen intenzív erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a lengyeleket bevonja a törökellenes harcba. A lengyel, erdélyi és pápai érdekek tehát egy pontban találkoztak: éppen ennek felismerése keltett Prágában akkora megütközést.

Az érdekek egybeesése azonban látszólagos volt, mert a felek nem számoltak azzal, hogy az 1595. évi szerződéssel a birtokában a császári udvar nem lesz hajlandó egyezkedni. Erre a szerződés tulajdonképpen felhatal-

mazta Rudolfot, hisz abban nem történt említés a Báthory-rokonságról. A pápai diplomácia tisztában volt ezzel, de éppen Malaspina diplomáciai missziója mutatja, hogy mégis megpróbálta a katolicizmus érdekeit, annak erdélyi jövőjét mindenképpen szem előtt tartva tető alá hozni a megegyezést.

András az Anyaszentegyház bíborosa volt, ugyanakkor egy protestáns ország fejedelme. És ne feledjük, a Szentszék 1595 óta, teljesen szokatlan módon, itt mégis egy nunciatúrát működtetett. Ez az erdélyi rendek számára egyértelmű jele volt annak, hogy a pápaság kiemelt fontosságot tulajdonít országuknak. Lefordítva ezt a diplomácia nyelvére, a pápa közben fog járni érdekükben a császárnál, ami a török és a lengyel mellett egy újabb, nem lebecsülendő oltalmat jelentett. Ennek fényében kell értékelni Andrásnak rögtön hatalomra lépése után tett gesztusát: április 8-ai rendeletében²⁷ biztosította a jezsuiták szabad mozgását, valamint engedélyezte megtelepedésüket Gyulafehérváron. Néhány hónappal később, június 22-én pedig a csíksomlyói ferences kolostor számára tette lehetővé a szabad mozgást, az igehirdetést, és az alamizsnagyűjtést a fejedelemség területén.²⁸ Így válik érthetővé a pápának írt májusi levele, amelyben arra kérte, hogy járjon közbe a császárnál, egyúttal hivatkozva arra a brévére, amelyben VIII. Kelemen elégedetten nyugtázta András jezsuiták érdekében tett intézkedését a katolikus vallást támogató további lépések meghozatalára buzdítva. A szerzetesrendek érdekében hozott rendeletek kapcsán meg kell említenünk még egy András szentszéki támogatása mellett szóló szempontot.

Az Erdélyi Fejedelemséggel határos Moldvának Róma régóta kiemelt figyelmet szentelt. A vajdaságban nem csekély lélekszámú, főleg magyar ajkú katolikus népesség élt, akiknek lelki gondozását a ferencesek vállalták magukra. A vajdaság tehát egyszerre volt fontos a katolikus pozíciók megerősítése, valamint a keleti irányú misszió szempontjából, mely többek között Róma régi tervét, az egyházszakadást volt hivatva megszüntetni. Ennek megvalósítására minden addiginál nagyobb esély nyílt 1596-ban az ekkor megkötött breszti unió által, amelyen kimondták az ortodox egyesülést Rómával. Ez volt a görögkatolikus vagy unitus egyház megszületésének az időpontja.²⁹ A fentiekből következik, hogy a pápai diplomácia politikájának a sarokpontja az volt, hogy Erdély élére erdélyit kell állítani: a Báthoryakon kívül más jelölt pedig nem akadt.

Ebben a kétségtelenül kényes és labilis politikai helyzetben András és az erdélyiek számára nem volt járható út Mihály havasalföldi vajdáé, aki úgy kötelezte el magát a török elleni harc mellett, hogy közben elfogadta a török zászlót is. Őt ugyanakkor a császári udvar nem elmozdítani, hanem éppen fordítva, megerősíteni akarta. A bíboros és a rendek azonban, akikhez pedig folyamatosan szivárogtak a hírek Mihály katonai készülődéséről egészen egyszerűen vagy nem hitték el, vagy nem vették komolyan ezt a fenyegetést. András azt válaszolta a veszélyt szimatoló Malaspinának, hogy a havasalföldi problémát megoldotta, mivel a vajdát hűségesküre kényszerítette. Ez a magabiztosság mással, mint a portai ígéretekkel, és a lengyel diplomáciai támasszal és fenyegetéssel, hogy Mihályt megfosztják a trónjától, nem magyarázható.

■ Ha nem a lengyel alternatíva felől, hanem egy másik oldalról közelítünk a problémához, ugyanarra a következtetésre jutunk. A már 1595 óta folyó Habsburg–oszmán béketárgyalásokon az ütőkártya és a megegyezési alap mindkét fél számára a fejedelemség volt. A Porta éppen ezért biztatta a lengyel felet még Felső-Magyarország egy részét is odaígérve!³⁰ Az erdélyiek talán túlságosan bíztak abban, hogy a Habsburg-oszmán béketárgyalások sikeresek lesznek, ennek érdekében pedig a császár engedni fog Erdély kérdésében. A Zamoyski lévén nyert lengyel oltalom garanciaként szolgált (volna), hogy a háború után sem a császár, sem a szultán miatt nem fog előnytelebbrébb helyzetbe kerülni az ország.

Ez azonban hibás számításnak bizonyult: Mihály vajda miután csapatait felkészítette, rátámadt a gyanútlan Andrássra. Malaspina hasztalan próbálta még a sellenberki csatamezőn is rávenni a feleket a diplomáciai megoldásra. A vereség után menekülő Andrást megölték a Csíki-havasokban.³¹ Az erdélyi misszió kudarccal végződött, ám ez a negatív végeredmény egyúttal rávilágít arra az első látásra talán meglepőnek tűnő tényre, hogy a szentszéki diplomácia mennyire kreatívan és autonóm módon lépett fel. Az általa kínált verzió – a törökellenes szent háború folytatása, a katolikus vallás védelme és terjesztése (misszió) – ugyanis mind a császári, mind az erdélyi, és természetesen mind az oszmán elképzelésektől különbözött.

■ JEGYZETEK

1. Malaspina missziójáról máig egyetlen munka áll a rendelkezésünkre. Lásd Ambró Béla: *Malaspina nuncius működése Erdélyben*. Katolikus Szemle 1887. 2. sz. 253–290. (A továbbiakban: Ambró 1887).
2. Az 1594-es erdélyi eseményekről hosszan és bőségesen lásd Horn Ildikó: *Báthory András*. Új Mandátum Kiadó, Bp., 2002. 155–186. (A továbbiakban: Horn 2002), Kruppa Tamás: *A kereszt, a sas és a sárkányfog*. Gondolat Kiadó, Bp., 2014. 290–301. (A továbbiakban: Kruppa 2014).
3. A házasságról lásd Benda Kálmán: *Erdély végzetes asszonya*. Helikon Kiadó, Bp., 1986. A szövetség megkötéséről lásd Szilas László: *Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599)*. Ford. Ötvös Péter. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Bp., 2001. 47–71. (A továbbiakban: Szilas 2001).
4. A tizenöt éves háború eseményeiről lásd Tóth Sándor László: *A mezőkeresztési csata és a tizenöt éves háború*. Belvedere Meridionale. Szeged, 2000. 135–281.
5. A lemondási tárgyalásokról lásd Szilas 2001. 77–95.
6. Erről bőven lásd Kruppa 2014. 362–427.
7. Kruppa Tamás: *Miksa főherceg erdélyi kormányzóságának terve. Az erdélyi Habsburg-kormányzat felállításának kérdéséhez (1597–1602)*. Századok 2011. 4. sz. 829–830, Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek IV. 1597–1601*. M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, Bp., 1878. 33–52.
8. Erről lásd Horn 2002. 187–207, Kruppa 2011. i. m.
9. Szilas 2001. 101.
10. Jarminski Lescus (ed.): *Acta Nuntiaturae Polonae XV. Germanicus Malaspina (1591–1598)*. Vol. I. (1. XII. 1591–31. XII. 1592.) Cracoviae, 2000. 6.
11. Az erre vonatkozó levelezést lásd Kruppa Tamás (s. a. r.): *Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban. Kiadatlan iratok (1584–1599)*. Szeged, (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 37.) 2004. 181–190. (A továbbiakban: Kruppa: Erdély és a Szentszék)

12. Veress Endre (kiad.): *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII Kelemen idejéből (1592–1600)*. (Monumenta Vaticana Hungariae II/III). Bp., 1909². 321. (A továbbiakban: Veress: Erdélyországi pápai követek)
13. Lásd Archivio Apostolico Vaticano Fondo Borghese. serie III. vol. 48.49. e 51 e 52A. fol. 7r–7v, vol. 67C. fol. 108v.
14. Veress: Erdélyországi pápai követek 316.
15. Kruppa Tamás: *Erdély és a Porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez*. Századok 2003. 3. sz. 603–651.
16. Veress: Erdélyországi pápai követek 318.
17. Uo. 319.
18. Az erdélyi–török tárgyalásokról lásd Horn 2002. 217–219.
19. Veress: Erdélyországi pápai követek 340.
20. Uo. 341.
21. Uo. 341–343.
22. Az idézeteket lásd uo. 348, 350.
23. A feltételekről részletesen lásd Ambró 1887. 277–278, illetve Horn 2002. 225–226.
24. Horn 2002. 221–222.
25. Erről lásd a 6. jegyzetet, illetve Kołodziejczyk, Dariusz: *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*. Brill, Leiden–Boston–Köln, 2000. 126–127.
26. Kruppa Tamás: *Báthory Zsigmond válása. Adalékok egy fejedelmi frigy anatómiájához*. In: Ulrich Attila (szerk.): *A Báthoriak kora*. (A Báthoriak és Európa). Nyírbátor, 2008. 106–112.
27. Kruppa: Erdély és a Szentszék 185–186.
28. Kruppa Tamás (kiad.): *Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II. 1595–1613*. Bp.–Róma–Szeged, 2009. (Collectanea Vaticana Hungariae I/5) 62.
29. Kertészné Varga Beáta: *Az 1596. évi vallási unió és hatása az 1648–54. évi Hmelnyickij-féle felkelésre*. Világtörténet 1989. 4. sz. 52–54.
30. Várkonyi Gábor: *Angol közvetítés és a lengyel–török tárgyalások a tizenöt éves háború időszakában (1593–1598)*. Aetas 2003 2. sz. 44–59.
31. Horn 2002. 234–236.

